

AgEcon SEARCH

RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

1
9
25
37

X A TERMELŐSZÖVETKEZETI ÉLŐMUNKA-KÖLTSÉG ELSZÁMOLÁSÁNAK NÉHÁNY ELVI PROBLÉMÁJA X

LEFKETE FERENC dr.

a közgazdasági tudományok kandidátusa

A termelőszövetkezeti önköltség tartalmával és sajátosságaival, valamint értelmezésével kapcsolatos kérdések az *élőmunka-költség* problémájában összegeződnek.

45 A szükséges termék, a dolgozó saját részére közvetlenül szolgáló termék értéke mennyiségileg meghatározott (pontosabban: meghatározható); az egész társadalmi termeléssel összefüggésben alakul ki és a különböző termelőszövetkezeti gazdaságokban a minőségi szempontból egyenlő és meghatározott mennyiségű munkáért azonos. A termelőszövetkezeti tagok tényleges javadalmazását, tényleges részesedését azonban ez idő szerint általában nem lehet azonosítani a szükséges termék értékével. Egyes termelőszövetkezeti gazdaságokban munka szerint, illetve részesedés formájában nemcsak az egyénileg szükséges termék értékét, hanem a többlettermék egy részét is felosztják, viszont más termelőszövetkezeti gazdaságokban az alacsony jövedelem még a szükséges termék juttatását, vagyis a munkaerő normális újratermelését sem biztosítja.

73
79
82
84 A szövetkezeti tagok tényleges részesedése tehát nem felel meg a munkadíjkategória lényegének, amely a munkaerő normális újratermeléséhez — a munka szerinti díjazás szocialista elve szerint — szükséges termék értéke. Ilyen értelemben célszerű különbséget tenni a szövetkezeti tagok részesedése (közös gazdaságból származó személyi jövedelem) és a szövetkezeti tagok munkadíja között.

87
88
90 A termelőszövetkezetek termelési költségének kiszámításakor akkor járunk el az önköltségkategória közgazdasági tartalmának megfelelően, ha az élőmunka-ráfordítás költségét nem a nagyon változó tényleges részesedés (személyi jövedelem) szerint, hanem a szükséges termék értékét kifejező, társadalmilag kialakult munkadíjszínvonal szerint számoljuk el, ami lehetővé teszi a munkaerő normális újratermelését a termelőszövetkezeti gazdaságokban.

Ez idő szerint leginkább az állami gazdasági munkások átlagos bére fejezi ki a mezőgazdaságban dolgozók társadalmilag szükséges munkadíját, ez fedezi a mezőgazdasági dolgozók munkarejének újratermelési költségeit. Ehhez képest többet vagy kevesebbet kell kapniuk — a munka szerinti el-

osztás törvénye szerint — azoknak a szövetkezeti tagoknak, akik az átlagos állami gazdasági munkásoknál nagyobb vagy kisebb teljesítményt adnak a társadalomnak. Az élő munka költsége is természetesen ennek megfelelően alakul. A dolgozók teljesítménye — egyebek között — függ a munka intenzitásától és a munka minőségétől. A munkák intenzitása elvileg jól mérhető, megbízhatóan összehasonlítható. A munka minőségének és ebből fakadó értéktermelő képességének azonban sok összetevője van. Például a szakképzettség, vagyis a munka bonyolultsága, a munka szervezettsége és irányításának szakszerűsége, a munka társadalmi fontossága, a munka természeti feltételei. Ezek a tényezők fejeződnek ki komplexen a munka termelékenységében.

A munka minőségének valamennyi tényezőjét és e tényezők összesített hatását: a munka termelékenységét nem tekinthetjük közvetlen alapnak az állami és a szövetkezeti szektorban végzett munka bérezési célból való összehasonlítására. De feltétlenül mérlegelni és számszerűsíteni kell a munka bonyolultsági fokát. A munka minőségének tényezői közül ezt kell kiemelnünk, amikor összevetjük és megkíséreljük számszerűen is mérni a szövetkezeti tagok munkájának bonyolultságát az állami gazdasági dolgozókéhoz képest.

A két szektorban dolgozók munkájának összehasonlítása abból a szempontból, hogy ki ad többet vagy kevesebbet a társadalomnak, a munka mennyisége és minősége szerint történhet. A munka minőségének azonban csak két elemét tudjuk témánk, az élőmunka-költség elszámolása szempontjából számszerűen megragadni: 1. a munkaidő kihasználását (ezt is nevezhetjük munkaintenzitásnak) és 2. a munka bonyolultságát. De újból hangsúlyozom, hogy a munka minőségét nemcsak a bonyolultsága (szakképzettsége) jelzi; ez igen tág fogalom és egészében határozza meg, hogy a munka szerinti elosztás alapján mennyi jár a szocialista társadalom dolgozójának.

A termelőszövetkezeti tag a szövetkezeti gazdaság tényleges jövedelméből részesedik, és *részesedését* a szocialista elosztás törvénye szabja meg, illetőleg az, hogy a szocialista *szövetkezeti tulajdon* alapján termel. Emiatt lehet kisebb a részesedése, mint amennyit ugyanazért a munkáért az állami gazdasági dolgozó kap, de lehet nagyobb is, mert mint szövetkezeti tulajdonos, gazdasága tiszta jövedelméből részesedik.

A szövetkezeti munkadíjazás kérdéseinek megválaszolásakor elsősorban arra a kérdésre kell feleletet adni, hogy mekkora a társadalmilag elismert — és egyszersmind élőmunka-költségként elszámolható — *díja* a mennyiségileg és minőségileg (pontosabban: az intenzitás és a bonyolultság szerint) meghatározott szövetkezeti munkának? A szövetkezeti elosztásnak és a szövetkezeti tagok részesedésének a vizsgálatok arra kell válaszolnunk, hogy *mekkora a munka szerinti elosztás elvének és a szövetkezeti tulajdonnak megfelelő részesedés* (a teljes személyi jövedelemrész)?

A szövetkezeti tulajdon jellegéből közvetlenül fakadó részesedési hányad pozitív vagy negatív előjelű tiszta jövedelem-rész, kiegészítés a munkadíj jellegű részesedési hányadhoz vagy levonás abból. A munka szerinti szo-

cialista elosztás általános követelményét közvetlenül a részesedés munkadíj-hányadának megszabásakor kell kielégíteni mindkét szektorban. Erre a közös érvényesülésre — és a legutóbb feltett két kérdés közül az elsőnek a megválaszolására — kell figyelmünket összpontosítani, vagyis nem szabad vizsgálatunkat a szocialista elosztás *sajátosan szövetkezeti* vonásaira leszűkíteni, amikor a szövetkezeti élőmunka-költség legjobb elszámolási módszerét keressük.

A termelőszövetkezetek zömében tehát jelenleg sem a munkadíj nagysága nem meghatározott, sem tényleges munkabérezési formákat nem alkalmaznak. Ténylegesen jövedelemrészesevé adnak tagjaiknak a termelőszövetkezetek, ami elvileg magában foglalja a társadalmilag szükséges munkadíjat és az üzemi tiszta jövedelemből való részesedést, illetve az üzemi veszteség egy részét. A jövedelemrészesevé elvileg akkor is e két elemből tevődik össze, ha a tagok elszámolt munkaegységeik alapján jutnak részesedéshez, vagy ha a termés meghatározott részét kapják, valamint akkor is, ha részesedésük kisebb a társadalmilag szükséges munkadíjnál, mert ez esetben a megillőtő munkadíjukból járulnak hozzá a termelőszövetkezet vállalati veszteségének a kiegyenlítéséhez.

A termelőszövetkezetekben történetileg kialakult jövedelemrészesevé ilyen formája elvileg nem szükségszerű velejárója, következménye a szövetkezeti tulajdonviszonyoknak. Nem így van ez a kisipari termelőszövetkezetekben, nem így volt kezdetben a hazai mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, s nem ez a helyzet azokban a fix munkadíjat fizető termelőszövetkezetekben sem, amelyekben a garantált munkabér megfelel a társadalmilag szükséges munkadíj szintjének. (Ezekben az esetekben külön tétel a munkadíj és az ún. jövedelemrészesevé, de a kettő — a szövetkezeti tulajdonnak megfelelően — szervesen összetartozik.) A termelőszövetkezeti jövedelemrészesevé két elemének a kialakult gyakorlatban való szét nem választása eredményezi, hogy a termelőszövetkezeti tagok jövedelemrészesevének a megítélésében és a tagok által teljesített élőmunka-ráfordítások költségeinek az elszámolásáról végtelen ellentétes felfogások érvényesülnek, s ez a vita nem tud nyugvópontra jutni.

A társadalmi-gazdasági feltételek, az áru-, pénz- és értékviszonyok, a munka szerinti elosztás követelményeinek helyes megítélése alapján és a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével azonban lehetséges olyan elvi álláspontot elfogadni, amely a szövetkezeti tulajdonviszonyoknak, a jövedelemelosztás gyakorlatának és a költségszámítás elvi követelményeinek is megfelel.

A munkaegység-részesevé bizonyos megszorítások nélkül nem számolható el élőmunka-költségként az önköltségkategória lényegének megsértése nélkül, mert ebben az esetben a nagyobb részesedést fizető és egyszersmind magasabb munkatermelékenységet elérő termelőszövetkezetekben adódna nagyobb élőmunka-költség. Konkrét viszonyaink között nem minősíthetjük helytállónak és érvényesülőnek azt a feltevést, hogy a különbségek a munkatermelékenység színvonalában és a részesedésben olyan összefüggésben érvényesülnek, ame-

lyek szerint a nagyobb részesedés még nagyobb munkatermelékenységszínvonallal párosul, és így egységnyi termékre kisebb élőmunka-költséget eredményez.

Ha a munkaegység-részesedés értékéhez, forintösszegéhez általában nem igazodhatunk, akkor önként adódhatna az a megoldás, hogy a termelőszövetkezeti munkaráfordítás munkanormák segítségével kifejezett nagyságából induljunk ki. Ehhez a munkanormák, a munka osztályozása és a tarifálási rendszer adhatnának bázist és feltételeket. Ez a megoldás elvileg helyesnek és távlatilag megvalósítható, legjobb kiindulásnak minősíthető. A hazai termelőszövetkezetekben ezidáig kialakult és jelenleg érvényes viszonyok között azonban most még *ez a megoldás általános eljárásként nem ajánlható.*

A termelőszövetkezeti élőmunka-költség legjobb elszámolási módjának kialakítása szempontjából nagyon lényeges, hogy országos adataink szerint hazánkban nincsenek igazán számottevő különbségek az egy munkanapra jutó állami gazdasági bér és szövetkezeti részesedés nagysága között. Erre utalnak a közölt táblázat adatai is*. 1962-ben a növénytermelési főágazatban mindössze 4,4%-kal, az állattenyésztés ágazatainak átlagában pedig csupán 11,9%-kal volt alacsonyabb az országos termelőszövetkezeti részesedés az állami gazdasági bérnél egy napra számítva. Országos adatok szerint tehát *a termelőszövetkezeti dolgozók egy munkanapra jutó részesedése mindössze 9,4%-kal kevesebb, mint az állami gazdasági dolgozók egy munkanapra jutó átlagkeresete.*

1. táblázat

EGY MUNKANAPRA JUTÓ RÉSZESEDÉS A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEKBEŒ ÉS ÁTLAGKERESET AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOKBAN*
(1962. év.)

Főágazat	Az állami gazdaságok munkásainak egy munkanapra jutó átlagkeresete (Ft)	A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben egy munkanapra jutó részesedés (Ft)	
		országos átlagban	94 termelőszövetkezet átlagában
Növénytermelésben	45,00	43,00	50,31
Állattenyésztésben	59,00	52,00	53,89
Összesen:	53,00	48,00 ^a	51,47

* Forrás: Mezőgazdaságunk a szocialista átszervezés idején, 1958—1962. Statisztikai Időszériú Közlemények. KSH. Budapest, 1963. 57. 207. p.

^a Általunk számított adat.

* A táblázatban az állami gazdasági adatok az állandó és az időszakai munkások keresetének összevont adatai, tehát nem foglalják magukban a műszaki és az adminisztratív alkalmazottak, valamint az egyéb kategóriában foglalkoztatottak bérét. Igaz viszont, hogy a munkások egy napra jutó bérkeresete és az állami gazdasági dolgozók összességének átlagos napi keresete között nincs számottevő különbség.

A KSH számításai szerint 1962-ben az állami gazdaságok egy átlagos állományi munkására jutó évi átlagkereset a növénytermelésben 12 631 Ft, az állattenyésztésben 17 968 Ft, az egy termelőszövetkezeti tagra jutó munka utáni évi jövedelem pedig a növénytermesztésben 6343 Ft, az állattenyésztésben 15 200 Ft volt. A szövetkezeti dolgozók, illetve az állami gazdasági munkások átlagosan 1962-ben a növénytermelésben 149 illetve 280, az állattenyésztésben 294 illetve 303 munkanapot teljesítettek*.

A magyar termelőszövetkezetek mostani viszonyai között a termelőszövetkezeti élőköltség elszámolására járható útnak tartom, hogy a tényleges részesedéssel számoljanak mindazokban a szövetkezetekben, ahol az egy munkanapra jutó részesedés értéke legfeljebb 10%-kal tér el az állami gazdasági munkások napi bérértől.

Az 1962. évi adatok szerint 3116 termelőszövetkezet 29,2 százalékában volt akkora az egy munkanapra jutó részesedés értéke**, hogy az csupán 10%-kal volt kisebb vagy nagyobb az állami gazdaságok dolgozóinak napi bérénel. E 909 termelőszövetkezethez tartozott a vizsgált termelőszövetkezetekből a dolgozó tagok 30,3%-a, a termelőszövetkezeti összes földterület 29,5%-a. E szövetkezetek fizették ki a vizsgált termelőszövetkezetek 1962. évi összes munka szerinti részesedési alapjának mintegy 34,5%-át.

Ha munkanaponként — szélső esetben — 10%-kal többet vagy kevesebbet számolunk el (illetve ágazatilag ennél valamivel többet vagy kevesebbet kalkulálunk) a termelőszövetkezeti élőköltség elszámolásakor, ez nem jelenti azt, hogy a termelőszövetkezeti élőköltség összege is csupán ennyivel különbözik az állami gazdasági bérköltségtől. A termelőszövetkezeti élőköltség ugyanis két tényezőnek: a munkanapok számának és az egy munkanapra jutó munkadíj összegének a szorzataként adódik. Egységnyi termékre vonatkoztatva a termelőszövetkezetek általában több emberi munkát, több munkanapot használnak fel, mint az állami gazdaságok. A gépesítés és a munkatermelékenység színvonala is alacsonyabb még a termelőszövetkezetekben. Az azonos bértétellel, munkanaponként azonos költséggel számított élőköltség egységnyi termékre vonatkoztatva tehát rendszerint nagyobb lesz az alacsonyabb munkatermelékenységgel gazdálkodó termelőszövetkezetekben, mint az állami gazdaságokban.

Amikor az egy napra számított részesedés értéke teljesen vagy lényegében megegyezik az egy napra jutó állami gazdasági bérral, akkor — az elmondottakon túlmenően — nem szükséges semmiféle külön magyarázat a munkacsoport újratermelési költségeiről és a társadalmilag elismert szintű munkadíjazás alkalmazásának létjogosultságáról és érvényesítéséről. Milyen érvek alapján tekinthető azonban elfogadhatónak és alkalmazhatónak élőköltségként az az egy napra jutó részesedési érték, amely legfeljebb 10%-kal tér el az állami gazdasági munkások napi bérértől?

* Mezőgazdaságunk a szocialista átszervezés idején, 1958—1962. Statisztikai Időszaki Közlemények. KSH, Budapest, 1963. 57. 206. p.

** A vizsgált esetben részesedésnek az összes munka szerinti elszámolt részesedést, a munkadíjak, a prémiumok pénzben és természetben folyósított értékösszegét értem.

Ha az állami gazdasági bérnél *alacsonyabb* egy munkanapra jutó részesedési értéket tekintjük, úgy vélem, a maximálisan 10%-os alsó határ még megfelel a két szektor egésze és egyes ágazatai között levő munkaintenzitásbeli és főképpen a szakképzettségbeli differenciáknak. A 10%-nál nagyobb eltérés azonban már nem magyarázható a szakképzettség, a munkaintenzitás eltéréseivel, és ezért ilyen részesedés már nem számolható el a munkaerő újratermelési költségeként, az egyenlő munkáért egyenlő bér elvével összhangban levő élőmunka-költségként.

A termelőszövetkezetekben dolgozók számottevően kevesebb társadalmi juttatást kapnak — az államtól és a közös gazdaságtól — az állami szektor dolgozóihoz képest. Lényegesen eltérő, pontosabban kisebb a termelőszövetkezeti tagok munkaerőújratermelési költségeinek közös alapokból fedezett része, mint az állami szektor dolgozóinak társadalmi alapokból finanszírozott fogyasztása. A munkabérbe, a munkadíjba és ezáltal az élőmunka-költségbe csupán az egyénileg folyósított és egyénileg fedezhető fogyasztásra szánt összeg kerül bele. Úgy vélem tehát, hogy nem követünk el lényeges hibát, ha — az előbbi körülmény és a paraszti életszínvonalban korábban is érvényesülő területi eltérések mérlegelésével — a termelőszövetkezeti élőmunka-költségként az állami gazdasági napi bérnél valamivel, maximálisan 10%-kal *nagyobb* élőmunka-költséget számolunk el munkanaponként.

A tsz-ekben az egy napra számított jövedelemrészesedésnek az állami gazdasági napibér 10%-kal megnövelt összegén felüli része tiszta jövedelem (m) részként, az állami szektor analógiája szerint: nyereségrészedésként minősíthető, és kirekesztendő az élőmunka-költségből, valamint az önköltségből. *A munkák közvetlenül pénzbeni tarifálását alkalmazó szövetkezeteknek az ajánlható — ebben a szövetkezeti kategóriában —, hogy tarifális rendszerüket az állami gazdaságok példájára és az állami gazdaságok napibérével összhangban alakítsák ki.*

A munkaegység-részesedést garantáló termelőszövetkezetek e kategóriája részére az ajánlható, hogy a *garantált munkadíj színvonalát az állami gazdasági dolgozók napi bérének szintjén határozzák meg*, ezáltal jól elvállik egymástól nemcsak a garantált és a nem garantált munkaegység-részesedési hányad, hanem a munkadíj és a nyereségrészesedés jellegű jövedelemrész is.

Azokra a szövetkezetekre külön térek ki, amelyekben az egy munkanapra jutó részesedés értéke több mint 10%-kal alacsonyabb az állami gazdaságok napi bérénél*. Ide tartozik a kifejezetten gyenge termelőszövetkezetek szinte mindegyike és a közepesnél gyengébb szövetkezetek többsége. E szövetkezetekben mindenképpen ajánlható és megvalósítható a *bruttó jövedelem ágazati kimutatása* a tárgyiasult munkaráfordítások pontos kiszámításával és összeállításával. A bruttó jövedelem mutatója mellett nagyon fontos mutatószám a bruttó jövedelemnek részesedésre és egyéb célokra való megoszlása (a részesedési alapot a valamennyi jogcímen megvalósított tényleges részesedéssel számítva). Ebből a mutatóból kiindulva — az össznépi felhalmozásra

* Ilyen szövetkezet volt a vizsgált 3116 termelőszövetkezetből 1962-ben 1746, vagyis 56,1% és hozzájuk tartozott a tagság 52,6%-a, a közös földterület 55,4, a munka szerinti jövedelem alapjának 41%-a.

központosított tisztajövedelem-rész ismeretében — vizsgálhatjuk az üzemi felhalmozás forrásait és lehetőségeit. Az utóbbi vizsgálatoknak természetesen elsősorban üzemi szinten és nem ágazati szinten van létjogosultsága és lehetősége.

A termelőszövetkezetek szóban forgó, az állami gazdasági bérnél lényegesen kisebb részesedést fizető csoportjában végezhető olyan számítások, amelyeket „kétmutatós önköltségként” említhetünk. Kimutathatók tehát egymás mellett az anyagi ráfordítások (pénzben összesítve) és az élőmunka-ráfordítás nagysága munkanapokban vagy munkaegységben, vagy akár mindkettőben. Elsősorban az üzemen belüli kalkulációk élhetnek eredményesen e mutatószámok alkalmazásával. Ha a szóban forgó szövetkezetek saját kezdeményezésükre költségszámítást és önköltségkalkulációt készítenek, leghelyesebben akkor járnak el, ha az *élőmunka-költséget normatív élőmunkadíjjal és tényleges részesedéssel is elszámolják*. Az előbbi megoldással jutnak az önköltség lényegét viszonylag jól kifejező, de ugyanakkor a gazdaság tényleges viszonyaitól még távolosó mutatóhoz. Az utóbbi számítási módszerrel pedig a gazdaság konkrét helyzetének megfelelő, de nem teljesen önköltség karakterű mutatót kapnak. A társadalmilag szükséges munkadíjjal számított önköltség és tiszta jövedelem ugyanis kimutatja azokat az ágazatokat, amelyek veszteségesek, illetőleg jövedelmezők, továbbá lehetővé teszi a veszteség okainak a konkrét megállapítását és alapot ad ezek kiküszöböléséhez. Ugyanekkor a tényleges részesedéssel számított költségmutatónak is lehet szerepe a szóban forgó szövetkezetekben.

Végeredményben a termelőszövetkezetekben költségként elszámolható munkadíj szintjét tudományos vizsgálatokon és gazdaságpolitikai megfontolásokon alapuló magas szintű mérlegelés alapján lehet elvileg, majd évente országosan egységesen (esetleg körzetek szerint) meghatározni, s ez utóbbit csak országos szerv végezheti el. E munkadíj nagyságát ez idő szerint egy munkanapra vonatkoztatva célszerű meghatározni* a munkák munkaegységben való elszámolásának szükségyszerű pontatlansága és zavaró hatása, valamint a munkaegység szerinti részesedés fokozatos háttérbe szorulása miatt.

* A munkateljesítményeknek munkaidőben, pl. normálmunkanapban való nyilvántartását a szövetkezeti gazdaságok termelési ágazataiban — az érvényes állami előírások szerint — meg kell követelni, és ezeket fel lehet használni különféle gazdasági, termelékenység, munkaszervezési stb. vizsgálatokban.